

T. G'AFFOROVA, E. SHODMONOV, X. G'ULOMOVA

ONA TILI

Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 1-sinfi uchun darslik

O'n uchinchi nashr

*O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi
vazirligi tasdiqlagan*

«SHARQ» NASHRIYOT-MATBAA
AKSIYADORLIK KOMPAANIYASI
BOSH TAHRIRIYATI
TOSHKENT — 2017

T a q r i z c h i l a r :

Muhabbat Qurbonova – O'zbekiston Milliy universiteti
professori, f.f. doktori;

Nazira Ahmedova – RTM Boshlang'ich ta'lim bo'limi
boshlig'i;

Muhabbat Umarova – Toshkent shahridagi 112-maktab
boshlang'ich sinf o'qituvchisi.

Shartli belgilar:

— savol va topshiriqlar

— uyda bajaring

— multimedia ilovasi

— dars tugadi

**Respublika maqsadli kitob jamg'armasi mablag'lari
hisobidan chop etildi.**

ISBN 978-9943-26-618-6

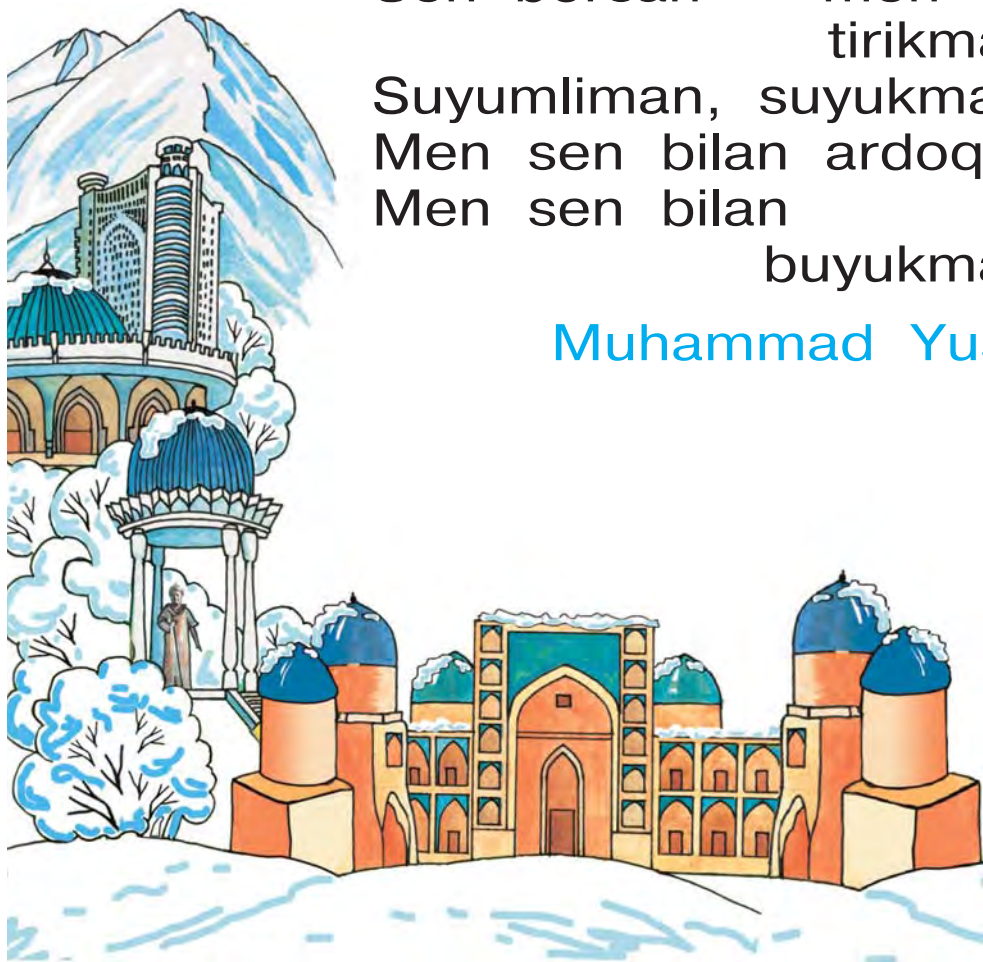

Ona tilim

Ona tilim, jon tilim,
Sen o'zingsan jon-dilim.
Yuragimning to'rida
Sayrab turgan bulbulim.

Sen borsan — men
tirikman,
Suyumliman, suyukman.
Men sen bilan ardoqli,
Men sen bilan
buyukman.

Muhammad Yusuf

TOVUSHLAR VA HARFLAR

Tovush va harf

1-mashq. Rasmda kimlar tasvirlangan?

Soʻzlarni oʻqing. Qaysi tovush soʻz maʼnosini oʻzgartirayotganini ayting.

Aka — uka, ota — ona — opa,
bola — xola, buva — buvi.

Tovushlar sonini aniqlang. Koʻchiring.

Tovushlarni talaffuz qilamiz va eshitamiz. Oʻzbek tilida 30 ta tovush bor.

2-mashq. O‘qing. So‘zlarning bitta tovushini tushirib, yangi so‘z hosil qiling.

Anhor — □□/□□, bahor — □□□□/□,
hunar — /□□□□, dona — /□□□□, □□□□/□.

■ So‘zlarning ma‘nosini o‘zgartirayotgan tovushni ayting. So‘zlarni juft holda yozing.

3-mashq. Rasmdagi bolalarga ism qo‘ying. Ular nima qilyaptilar?

Javob yozing:

Bolalar ismida qaysi tovushlar ishtirok etgan? Tovushlarni almashtirib, yangi ismlar hosil qiling.

Tovushlar harflar bilan ifodalanadi.
Harflarni yozamiz, ko‘ramiz va
o‘qiymiz. O‘zbek yozuvida 29 ta
harf bor.

4-mashq. Rasmdagi hayvon va
narsalar nomini ayting va yozing.

--	--	--	--	--

--	--	--	--	--

--	--	--	--	--	--	--

--	--	--	--	--

● So‘zlardagi tovush va harflar so-
nini ayting. Qaysi tovushlar so‘z
ma‘nosini o‘zgartiryapti?

5-mashq. So‘zlarning bitta to-
vushini o‘zgartirib, yangi so‘z
hosil qiling va yozing.

Qovun — sovun, ikki — _____,
so‘qmoq — _____.

Foydalanish uchun harflar: **u**, **t**.

● So‘zlarning ma‘nosini izohlang.

6-mashq. Qovun nomlarini aniq-
lang.

Qovunlar

Ananas – qasir-qusur,
Pichoqqa ilinmaydi.
Oqurug‘ — mayiz, holva,
Po‘chog‘i bilinmaydi.
Bo‘rikalla, asati,
Ko‘kturnasin aytmayman.
Ming til bilan so‘zlab ham
Maqtoviga yetmayman.

Tolib Yo‘ldosh

■ Qovun nomlarini ko‘chiring. Qovunlar nega har xil nomlanadi? Qavs ichida tovush va harflar sonini yozing.

7-mashq. Ko‘rsatkichlar asosida oltita so‘z tuzing va yozing.

o	t	a
n	o	n
a	k	a

■ Tuzgan so‘zlaringizning ma‘nosini izohlang.

Savollarga og‘zaki javob bering:

1. O‘zbek tilida nechta tovush bor?
2. Tovushni nima qilamiz?
3. Tovushlar yozuvda nimalar bilan ifodalanadi?
4. O‘zbek tilida nechta harf bor?
5. Nimani yozamiz, ko‘ramiz, o‘qiy-miz?

Unli tovushlar va harflar

 8-mashq. O‘qing. She‘r qaysi shahar haqida ekanini toping.

Poytaxt shahar, bosh shahar,
Qadim tuproq, Shosh shahar...
Sen tinchlik qo‘ng‘irog‘i,
Sen ozodlik kuyisan.

Muhammad Yusuf

■ She‘rning dastlabki ikki qatorini ko‘chiring. Unlilar tagiga chizing. Qaysi tovushlarsiz so‘z hosil bo‘l-maydi?

9-mashq. Harflardan foydalanib, soʻzlar tuzing va yozing.

k		n
	u	
t		z

■ Soʻzdagi qaysi tovush tushirib qoldirilsa, soʻz hosil boʻlmaydi?

10-mashq. Oʻqing. Uchinchi va toʻrtinchi gaplarni koʻchiring. Unlilarning tagiga chizing.

Qishda dalalarni, bogʻlarni oppoq qor qoplaydi. Bahorda qorlar eriydi. Qorning suvlari yerning tashnaligini qondiradi. Hosilning moʻl boʻlishiga yordam beradi.

11-mashq. Soʻzlarning birinchi boʻgʻinida **a** tovushini talaffuz qiling.

Baho, bahor, davlat, jahon, javon, hammom, havo, Shavkat.

■ Koʻchiring. Soʻzning qaysi oʻrnida xato qilish mumkinligini ayting.

12-mashq. Nuqtalar o‘rniga **a** yoki **o** unlisini qo‘yib o‘qing.

q . v o q

q . r m o q

■ Undoshni almashtirib, yangi so‘zlar tuzing va yozing. So‘z ma‘nosining o‘zgarish sababini ayting.

13-mashq. Nuqtalar o‘rniga **a** yoki **o** unlisini qo‘yib yozing.

Xondayliq qishlog‘i tog‘lar bilan o‘r . lgan. Uning h . vosi mus . ffo, sh . - moli yoqimli. Men tog‘larni t . m . sha qilishni yoqtiraman.

Sobit G‘afurovdan

■ **a** va **o** unlilarining aytilishi va yozilishini izohlang.

 14-mashq. Tez aytishni bir nafas bilan necha marta ayta olasiz?

1. Tursunda to‘rtta to‘rqop bor.
2. Gulsum guldonda gul keltirdi.

■ Ko‘chiring. **u** unlisi o‘rniga **i** unlisi qo‘llanganda so‘z ma‘nosida qanday o‘zgarish bo‘ladi?

■ Ularning qaysi bo‘g‘inida xato qilish mumkin?

a, e, i, o, u, o‘ — unli tovushlarni ifodalovchi harflar.

15-mashq. So‘zlarni o‘qing. Oxirgi bo‘g‘indagi **u** unlisining talaffuziga e‘tibor bering.

chumchuq

boyqush

bulbul

qirg‘ovul

burgut

■ Ko‘chiring. **u** unlisining tagiga chizing.

16-mashq. O‘qing. Nuqtalar o‘rniga mos unlini qo‘yib ko‘chiring.

Chumchuq

Bir chumch.q don-dun izlab,
Sov.qda qopti m.zlab.
Olib darrov qo‘limga,
Kufkufladim shu zumda.
Berdim unga ushoq non,
Shu kun bo‘ldi u mehmon.

Qutbi Nosirova

■ Unli tovushlar qanday aytiladi?

17-mashq. O‘qing va ko‘chiring.
i va u unlilarining tagiga chizing.

Toychoq

Toychog‘im uchqur, ziyrak,
To‘rt oyog‘i g‘ildirak.
Sindirmasang bas, unga
Na o‘t-u, na suv kerak.

Anvar Obidjon

■ i va u unlilarining talaffuzi va yozilishiga e‘tibor bering.

18-mashq. Tushirib qoldirilgan unilarni qo'yib, hayvonlar nomini guruhlab yozing.

kuch . k

mush . k

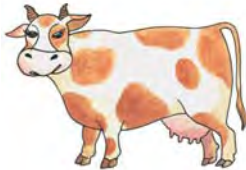
echk .

qo'z . choq

xo't . k

s . gir

t . ychoq

b . zoq

■ Yozgan so'zlaringizni lug'atdan tekshiring. Unilarning aytilishi va yozilishidagi farqni ayting.

19-mashq. Ikkinchi bo'g'inida **i** aytilib, **u** yoziladigan so'zlarni ayting va yozing.

--	--	--	--

--	--	--	--	--	--

--	--	--	--	--	--

--	--	--	--	--

--	--	--	--	--

--	--	--	--	--

■ **i** aytilib, **u** yoziladigan unlilar tagiga chizing.

20-mashq. Harflarni yozing.

Aa	Oo	O'o'	Uu	li	Ee
----	----	------	----	----	----

■ Bir soʻzning ikkita boʻgʻinida ham **a**, **o**, **u** unlilari yoziladigan soʻzlar toping.

21-mashq. Oʻqing. Unli tovushlarni ayting. Maqollarda qaysi unli ishtirok etmagan?

1. Bilim — davlatdan qimmat.
2. Olim boʻlsang, olam seniki.

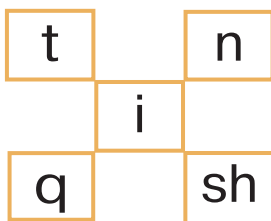
■ Koʻchiring. Unlilar tagiga chizing.
■ **Davlat** soʻzi yana qanday maʼnoni bildiradi?

Savollarga og‘zaki javob bering:

1. Tilimizda nechta unli tovush bor?
Unli tovushni ifodalovchi harflar nechta?
2. Unli tovushlar qanday aytiladi?

22-mashq. Harflardan foydalanib, so‘zlar tuzing va yozing.

Undosh tovushlar va harflar

23-mashq. She‘rni o‘qing. Ko‘chiring. Undoshlar tagiga chizing.

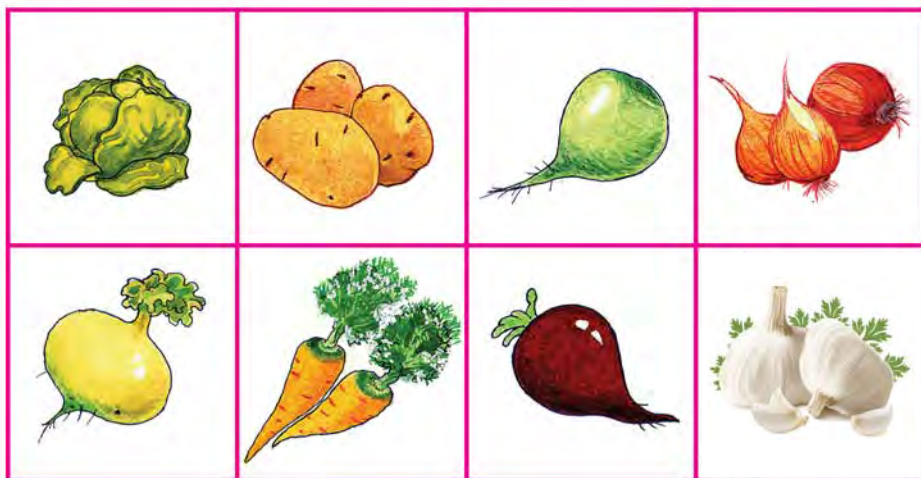
Yong‘oq

Kuz kelganda pishaman,
Qoqsang, tap-tap tushaman.
Yog‘li qilib noningni,
Tozalayman qoningni.

Ibrohim Donish

24-mashq. Rasmdagi sabzavotlarning nomini ayting va yozing.

Yozganlaringizni lug‘atdan tekshiring. Undoshlarning tagiga chizing.

25-mashq. Topishmoqni o‘qing, javobini toping.

O‘zi ekin, gul taqar,
Pishgach, yesang, xo‘p yoqar.
Kun doim unga boqar,
U doim kunga boqar.

Ko‘chiring. Undoshlarning tagiga chizing.

26-mashq. Tagiga chizilgan harflarni yozma shaklda yozing.

Bb, Dd, Ff, Gg, Hh, Jj, Kk, Ll, Mm, Nn, Pp, Qq, Rr, Ss, Tt, Vv, Xx, Yy, Zz, G'g', Sh sh, Ch ch, Ng ng.

■ Bu harflar qanday tovushlarni ifodalaydi? Tilimizda nechta undosh tovush bor?

27-mashq. She'rne o'qing.

Kichik usta

Men kichik ustaman,
O'z ishimga puxtaman.
Dadam bilan ertalab,
Yog'och, taxta randalab,
Uycha qurdim tovuqqa.
Qolmasin deb sovuqqa.

Odil Abdurahmon

■ She'rning oxirgi ikki qatorini ko'chiring. Bir undosh tovushi bilan ma'nosi o'zgargan so'zni toping.

O'zbek tilida 24 ta undosh tovush va ularni ifodalovchi 23 ta harf bor.

28-mashq. Matnni o'qing. Matndan nimalarni bilib oldingiz?

Ruxsat so'rash odobi

Darsda o'qituvchingizdan biror narsani so'rashni istasangiz, qo'lingizni ko'taring. O'qituvchi ruxsat bersa, o'rningizdan turing va savolingizni ayting.

■ Ko'chiring. Undoshlarning tagiga chizing.

29-mashq. O'qing. So'zlarda **x** va **h** harflarining o'qilishini ayting.

Xiva, Buxoro, Xorazm, mehmon, hovli, Jizzax, hammom, mehribon.

■ Ko'chiring. **x** va **h** harfli so'zlarni ustun shaklida yozing.

30-mashq. Xat yozishni o'rganing. **x** va **h** harfli so'zlarning o'qi-lishi va yozilishini yodingizda tuting.

Assalomu alaykum, Xolida xola! Tuzalib qoldingizmi? Xat orqali sog'lig'ingizni ma'lum qiling.

Onam sizga salom yo'llayaptilar. Xayr. Jiyaningiz Hakima.

2017-yilning 3-fevrali.

■ Namunaga qarab yaqin kishingizga xat yozing.

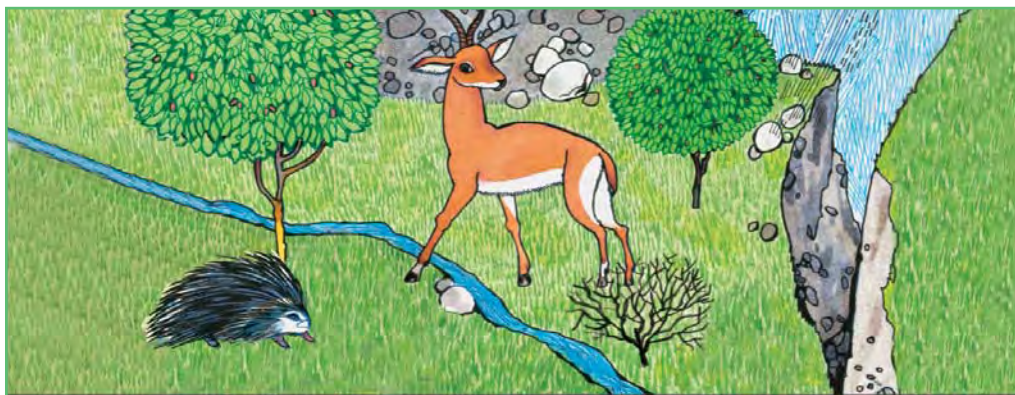
31-mashq. Nuqtalar o'rniga **x** yoki **h** harfidan mosini qo'yib yozing.

Ya.malak, .ona, .ola, ta.ta, .irmon, mi., .olva, ba.o, ja.on, .avo.

■ Yozgan so'zlaringizni lug'atdan tekshiring.

32-mashq. Rasmga qarab «Ona tabiat» mavzusida og'zaki hikoya tuzing. Hikoyangizda **j** tovushli so'zlardan foydalaning.

Savollarga javob yozing:

1. Rasmda qaysi hayvonlar tasvirlangan?
2. Ular jilg'a yoqasiga nima uchun kelishdi?

■ Tuzgan hikoyangizdagi hayvonlar nomini o'qing. **j** harfi yana qaysi tovushni ifodalaydi?

33- mashq. So'zlarni o'qing. **j** harfining o'qilishiga e'tibor bering.

Jamol, jur'at, jiyda, ajdar, ijozat, ijro, jiblajibon.

■ Ko'chiring. O'zingiz ham **j** harfi qatnashgan so'zlardan topib yozing.

34-mashq. Bolalarga **j** tovushi qatnashgan ism qo‘ying. Savollarga javob yozing.

1. Kimlar jurnal o‘qiyapti?
2. Jurnalda nima tasvirlangan?

■ **Jurnal, jirafa** so‘zlarida **j** harfi qanday talaffuz qilinadi?

Harflar birikmasi

35-mashq. O‘qing. She‘r nima haqida ekanini ayting.

— Shamol, qayga chopypsan,
Seni quvlarmi birov?

— Axir, qancha ishim bor,
Bo‘lmas bormasam darrov.

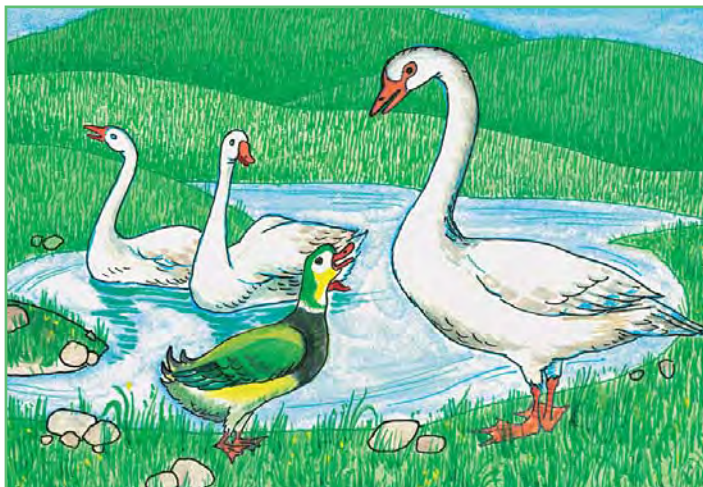
Rauf Tolib

■ She‘rni yoddan yozing. Harflar birikmasining tagiga chizing.

36-mashq. She'rne o'qing. Ajratib ko'rsatilgan so'zlarni tahlil qiling.

Til topishdi

Uchrashdilar
G'oz va O'rdak.
— **Isming** nima?
— Menikimi?
G'oq-g'oq-g'oq.
Seniki-chi?

— G'o-g'o-g'o.
Bir zumda til
Topishdi.
O'ynagani
Chopishdi.

Qambar Ota

Tahlil namunasi:

Chopishdi – yettita tovush, besh-ta harf, ikkita harflar birikmasi, to'rtta undosh (ch, p, sh, d), uchta unli (o, i, i).

37-mashq. O‘qing. Ko‘chiring.

Shahrisabz

O‘quvchilar Shahrisabzga bordilar. Shaharning chiroyli, tarixiy joylarini tomosha qildilar. Ular sayohatdan xursand bo‘lib qaytdilar.

□ Harflar birikmasining tagiga chizing.

38-mashq. Matnni o‘qing. Sizingcha, oldin nima bo‘lgan?

Ona qarg‘a

...Ona qarg‘a nobud bo‘lgan bolasi oldiga asta qo‘ndi. Boshini egganicha uzoq turdi. Keyin o‘zi ham yiqildi. U qaytib turmadi.

Durbek Mahmudovdan

□ Ko‘chiring. Aytilishi yozilishidan farq qilgan undoshlarning tagiga chizing.

39-mashq. Topishmoqlarni o'qing va javobini ayting.

1. Yer ostida oltin qoziq.

2. Qoziq ustida qor turmas.

3. Qo'lsiz, oyoqsiz eshik ochar.

sh   m   o   l

t   u   x   m

s   a   z   i

Bo'sh katakchalarda qaysi tovush yashiringan? Harflar birikmasi qatnashgan topishmoqni javobi bilan yozing.

40-mashq. Ko'chiring. Harflar birikmasining tagiga chizing.

Chotqol, Chirchiq, cho'mich, shamol, boshoq, singil, bodring, tong.

■ **ng** harflar birikmasi ishtirok etgan soʻzlarni qatnashtirib, gap tuzing va yozing.

41-mashq. Boʻsh kataklarga **q** yoki **gʻ** harflaridan mosini qoʻyib oʻqing.

q	a	y	m	o		q	i	sh	l	o		t	o	
p	i	sh	l	o		q	u	l	o		d	o		

■ Tuzgan soʻzlaringizni yozing. Qaysi soʻzlarda **q** undoshi **gʻ** tarzda talaffuz qilinadi? Shu soʻzlarning yozilishini izohlang.

42-mashq. Ifodali oʻqing. Ajratib koʻrsatilgan soʻzlarni koʻchiring. Undoshlarning tagiga chizing.

Top, oʻrtoq!

Shu tik turgan joyingda

Shimol-u sharq, gʻarb qayoq?

Top, oʻrtoq!

Oymi, quyosh yo yulduz
Qaysi biri yaltiroq?
Top, o'rtoq!

Obid Rasul

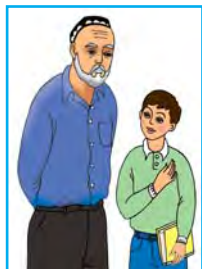
Savollarga og'zaki javob bering:

1. O'zbek tilida nechta undosh tovush bor?
2. O'zbek alifbosida undosh tovushlarni ifodalagan nechta harf bor?

43-mashq. Nuqtalar o'rniga tegishli undoshni qo'yib o'qing.

Yaxshi bola

Sevgan do'sti — **kito.-ofto.**,
Qoidasi axloq-**odo.**
Maqtanishning hech o'zi yo'q,
Gaplarida «sen» so'zi yo'q.

Obid Rasul

■ Ko'chiring. Ajratilgan so'zlarning talaffuzi va yozilishidagi farqni ayting.

44-mashq. O'qing. So'zlarning talaffuzi va yozilishini taqqoslang.

tug — tuk   qarz — qars
yod — yot   tub — tup
ganj — ganch   uflamoq — uvlamoq

■ Ko'chiring. So'zning ma'nosini o'zgartirayotgan harfning tagiga chizing.

■ Berilgan harflar qaysi tovushni ifodalaydi? Ular so'zda qaysi tovush kabi aytilishi mumkin? Bo'sh kataklarga shu tovushni ifodalovchi harfni yozing.

B	D	G	Z	V	J
□	□	□	□	□	□

45-mashq. So'zlarni o'qing. Katakchalarga **b** va **d** undoshlaridan mosini qo'yib ko'chiring.

choysha □
hiso □
rubo □

→ **i**

Umi □
Ozo □
Xurshi □

→ **a**

■ Soʻz oxiridagi unli harfni tushirib oʻqing. Oxirgi tovush qanday talaffuz qilinyapti?

46-mashq. Soʻzlarning aytilishi va yozilishini taqqoslang. Qaysi tovushlarning aytilishi bilan yozilishida farq bor?

1. Kitob, oftob, savob, javob, janub. 2. Ozod, obod, avlod, ajdod. 3. Mavj, avj, muhtoj. 4. Shavkat, shovqin.

■ Koʻchiring. **b**, **d**, **j** va **v** undoshlarining tagiga chizing.

47-mashq. Nuqtalar oʻrniga **b – p**, **d – t**, **g – k**, **z – s**, **j – sh**, **v – f** undoshlaridan mosini qoʻyib, soʻzlarni yozing.

Davla., ozo., tu., tarvu., hiso., rubo., bar., Zayna., kopto., Abbo., talaffu., a.tobus, a.tomat, gara..

48-mashq. Nuqtalar o‘rniga zarur harflarni qo‘yib o‘qing.

Tanishaylik, men kito.,
Asl bilimlarga kon.
Boylik beray behiso.,
Bo‘lsang agar qadrdon.

Qudrat Hikmat

● Kitob, bilim so‘zlarini tahlil qiling.

 49-mashq. O‘qing. Topishmoqning javobini toping.

Dur shodalar uzilgandek
Ko‘kdan tushar **patirlab**.
Yer yuzida turar andak
Suv bo‘lguncha **yaltirab**.

D

Ziyod Komilov

● Ajratilgan so‘zlarni ko‘chiring. Aytilishi yozilishiga mos kelmagan undoshlarning tagiga chizing.

Tutuq (') belgisi

50-mashq. Tutuq belgili soʻzlar-ning aytilishi va yozilishiga diqqat qiling.

1. Rahmat olgan omondir,
La'nat olgan yomondir.
2. Va'daga vafo — mardning ishi.

■ Ko'chiring. Maqollarning ma'nosini tushuntiring.

51-mashq. Soʻzlarni tutuq belgisiga rioya qilib o'qing.

da'vo — davo   she'r — sher
sur'at — surat   ta'na — tana

■ Ko'chiring. Soʻzlarning ma'nosini izohlang.

52-mashq. Soʻzlarni tutuq belgisiga rioya qilib o'qing.

Tal'at, va'da, jur'at, san'at, Ma'-mura, A'zam, she'r, sa'va.

■ Ko‘chiring. Qaysi so‘zlarda tutuq belgisi tushirilsa, ma‘no o‘zgaradi?

53-mashq. Tez va ko‘p aytishga tayyorlaning.

Sa‘va saharda sadada sayradi.
Tal‘at tandir tagidan tanga topdi.

■ **Sa‘va**, **Tal‘at** so‘zlaridagi tutuq belgisini tushirib o‘qing va ma‘no-sidagi farqni ayting. **Sa‘va** so‘zini tahlil qiling.

54-mashq. She‘r nima haqida?

Ayoz dedi: — Sha‘nimga she‘r
Yozmasang ham rahmat senga.
Qizdiraman oyoq-qo‘ling
Birpas o‘ynab bersang menga.

Abdurahmon Akbar

■ **She‘r** va **sher** so‘zlarini qatnashtirib, ikkita gap tuzib yozing.

55-mashq. Tutuq belgili o‘nta ism yozing.

Alifbo

56-mashq.

Alifbe va alifbo

Siz «Alifbe» kitobini o‘qidingiz. U orqali tovush va harflarni bilib oldingiz.

Alifbomizda 29 ta harf bor. Ulardan 3 tasi harflar birikmasi. 1 ta tutuq belgisi bor.

ALIFBO

Aa	Bb	Dd	Ee	Ff	Gg
Hh	Ii	Jj	Kk	Ll	Mm
Nn	Oo	Pp	Qq	Rr	Ss
Tt	Uu	Vv	Xx	Yy	Zz
O‘o‘	G‘g‘	Sh sh	Ch ch	Ng ng	

Alifboda harflar tartib bilan joylashadi.

■ Alifboni yozma shaklda yozing va uni yod oling.

57-mashq. Nuqtalar o‘rniga zarur harflarni qo‘yib, gullar nomini o‘qing.

karn.ygul

chin.igul

gulsa.sar

■ Gul nomlarini alifbo tartibida yozing. Gul nomlarini qatnashtirib, bitta gap tuzing va yozing.

58-mashq. So‘zlarni alifbo tartibida yozing. Qo‘sh undoshlarning tagiga chizing.

Naqqosh, rassom, varrak, nowot, izzat, kassa, mitti.

■ So‘zlarning yozilishini yodingizda tuting. Shu so‘zlardan qatnashtirib, bitta gap tuzing va yozing.

59-mashq. Nuqtalar o‘rniga zarur harflarni qo‘yib, so‘zlarni alifbo tartibida ko‘chiring.

Pil.a, til.a, chit.ak, ik.i, has.a.

Foydalanish uchun harflar: l, t, k, s.

So‘zlarning imlosini yodda tuting.

60-mashq. Nuqtalar o‘rniga zarur harflarni qo‘yib, so‘zlarni alifbo tartibida ko‘chiring.

Yong‘o., sha.toli, an.ir, sho.ut, bo.om, ol.o‘ri, to.olcha, d.lana.

Foydalanish uchun harflar: q, f, j, t, d, x, g‘, o‘.

61-mashq. Bo‘sh katakchalarga unli harflardan mosini qo‘yib o‘qing.

						M	n												
a	l		f	b		n	i	y	d	b		l		m		n			
						S		z	-	ch		?							

Savol va topshiriqlar:

1. Soʻz oxirida kelgan qaysi undoshlar talaffuzda oʻzgaradi? Nima uchun?
2. Alifboni yoddan ayting.

62-mashq. Soʻzlarni oʻqing. Ularni alifbo tartibida yozing.

Yoʻlbars, timsoh, zarra, kurak, supurgi, arra, kakku, qimmat.

- Shu soʻzlardan qatnashtirib, bitta gap tuzing va yozing.

Boʻgʻin

63-mashq. Soʻzlarni boʻgʻinlarga boʻlib oʻqing va namunadagidek yozing.

Namuna: **Op-poq**, ...

Sovuq, chana, yaxmalak, qoʻlqop, quyosh, musaffo, havo.

- **Musaffo** soʻzining maʼnosini ayting.

Soʻz boʻgʻinlarga boʻlinadi.

64-mashq. Matnni oʻqing. Ajratilgan soʻzlarni boʻgʻinlarga boʻlib yozing.

Namuna: **i-ni-dan**, ...

Hasan va qaldirgʻoch

Hasan qaldirgʻochning **inidan** uchtoʻrtta **tuxum** olib tushdi.

— Tuxumlarni joyiga qoʻy, onasi qargʻaydi, — dedi **buvisi**.

Hasan tuxumlarni joyiga qoʻydi.

■ Hikoyani davom ettiring. Soʻz nimalarga boʻlinadi?

65-mashq. She'ni o'qing. So'zlarni bo'g'inlarga bo'lib, chiziqcha bilan yozing.

Namuna: **Bo'-ri**, ...

Senimi, shoshmay tur!

— Bo'ri quyonni tutmay,
Nega paysalga solar?
— Qiziqsan, tutib yesa,
Multfilm tugab qolar.

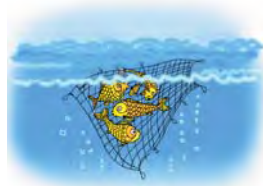
Rauf Tolib

■ So'zlar necha bo'g'inli bo'ladi?

66-mashq. O'qing. Topishmoqning javobini toping.

Suvga yoysa bo'ladi,
So'ng o'ljaga to'ladi.

■ Topishmoqdagi so'zlarni bo'g'inlarga bo'ling. Har bir so'zda nechta unli tovush va nechta bo'g'in bor?

Unli tovushlar bo'g'in hosil qiladi.

67-mashq. Matnni o‘qing. Ajratib ko‘rsatilgan so‘zlarni bo‘g‘inlarga bo‘lib yozing.

Do‘lana

Do‘lana — tog‘ o‘simligi. Do‘lana tog‘li joylarda, **shag‘alli** qiyaliklarda **o‘sadi**. Respublikamizda do‘lana-ning **beshta** turi bor. **Uning mevasi** juda ko‘p kasalliklarga davodir.

□ Do‘lana haqida nimalarni bilib ol-
dingiz?

68-mashq. O‘qing. Matn nima haqida ekan?

Xonqizi qo‘ng‘izini ko‘rganmisiz?
Xonqizi qo‘ng‘izining rangi qizil, ustida yetti dona xoli bor. Bu rang umrining oxirigacha o‘zgarmaydi.

□ Ikki va uch bo‘g‘inli so‘zlarni bo‘g‘inlarga bo‘lib yozing.

Soʻzlarni boʻgʻinlab koʻchirish

 69-mashq. Oʻqing. Soʻzlarning boʻgʻinlarga boʻlinishini va boʻgʻinlab koʻchirilishini kuzating.

Boʻgʻinlarga boʻlish:

Mu-qad-das, sar-kar-da, A-zim-jon,
o-na-xon

Boʻgʻinlab koʻchirish:

Muqad-das, Mu-qaddas, sar-karda,
sarkar-da, Azim-jon, ona-xon

 Oʻylang. Soʻzlarning bir satrga sigʻmay qolgan qismi ikkinchi satrga qanday koʻchiriladi?

Soʻzlar bir satrdan ikkinchi satrga boʻgʻinlab koʻchiriladi.

70-mashq. Soʻzlarni koʻchirish qoidasiga moslab, boʻgʻinlarga boʻlib yozing.

Hilola, olma, sakkiz, oʻquvchi, kitob, ushoq, surʻat, maʼno.

🟡 O‘ylang. So‘zlarni bo‘g‘inga bo‘lish bilan bo‘g‘inlab ko‘chirish o‘rtasida qanday farq bor?

71-mashq. So‘zlarni bo‘g‘inlab o‘qing. Bir satrdan ikkinchi satrga bo‘g‘inlab ko‘chirib bo‘lmaydigan so‘zlarni yozing.

Qorbobo, G‘ayrat, tennis, a‘lo, odob, eshik, o‘roq, o‘rtoq, odam, opa, ozoda, asal, e‘lon, uka.

🟡 O‘ylang. Siz yozgan so‘zlarni nima uchun bir satrdan ikkinchi satrga bo‘g‘inlab ko‘chirib bo‘lmaydi?

 72-mashq. Matnni o‘qing.

Paxtadan ip yigiriladi, **gazlama** to‘qiladi. **O‘zbekiston** paxtasi ko‘pgina **xorijiy ellarga** sotiladi.

🟡 Ko‘chiring. Ajratilgan so‘zlarni ko‘chirish qoidasiga ko‘ra bo‘g‘inlarga bo‘lib yozing.

73-mashq. Soʻzlardagi unli to-
vushlarning sonini ayting. Berilgan
soʻzlar nima uchun bir satrdan ikkin-
chi satrga boʻgʻinlab koʻchirilmaydi?

Asr, qasr, harf, sharf, mart, mard,
qadr, goʻsht.

■ Soʻzlarning yozilishini yodingizda
tuting.

74-mashq. Soʻzlarni boʻgʻinlarga
boʻlib oʻqing.

Jibljibon

Jibljibon — foydali qush. U **ba-
horda** oʻlkamizga **birinchi** boʻlib
uchib keladi. Jibljibon mayda **ha-
sharotlar** bilan oziqlanadi.

■ Ajratib koʻrsatilgan soʻzlarni koʻ-
chirish qoidasiga koʻra boʻgʻinlarga
ajratib yozing.

75-mashq. Maqolni o‘qing, ma’nosini tushuntiring.

Kattani hurmat qil,
Kichikni izzat qil.

🟡 Ko‘chiring. Ajratilgan so‘zlarni ko‘chirish qoidasiga ko‘ra bo‘g‘inlarga bo‘lib yozing.

 76-mashq. So‘zlarni bo‘g‘inlarga bo‘lib o‘qing.

Ra‘no, ma‘no, jur‘at, sa‘va, da‘vo.

🟡 O‘ylang. Bu so‘zlar keyingi satrga qanday ko‘chiriladi? So‘zlarni ko‘chirish qoidasiga ko‘ra bo‘g‘inlarga bo‘lib yozing.

77-mashq. She‘rni o‘qing.

Nashvati

Meni derlar
Nashvati.
Sharbatlarning
Sharbati.

Mazzalarning
Mazzasi.
Lazzatlarning
Lazzati.

Erkin Vohidov

■ Yonma-yon kelgan bir xil undoshli soʻzlarni boʻgʻin-tovush tomondan tahlil qiling.

78-mashq. Sheʼrni oʻqing. Ajratilgan soʻzlarni tahlil qiling.

Yurtim chiroyli,
Yashnagan **bahor**.
Bogʻlarda **gullar**
Bizga intizor.

Rauf Tolib

Tahlil namunasi:

1. **Vatan**: Va-tan (ikkita boʻgʻin).
2. Beshta tovush, beshta harf.
3. Undosh tovush: v, t, n (uchta).
4. Unli tovush: a, a (ikkita).

79-mashq. Topishmoqning javobini toping.

Yoniga kelsa bolasi,
Taʼzim qilar onasi.

● Soʻzlarni koʻchirish qoidasiga koʻra boʻgʻinlarga boʻlib, topishmoqni yozing.

Savollarga ogʻzaki javob bering:

1. Soʻzlar nimalarga boʻlinadi?
2. Qaysi tovushlar boʻgʻin hosil qiladi?
3. Soʻzlar bir satrdan ikkinchi satrga qanday koʻchiriladi?

80-mashq. Rasm yordamida sport oʻyinlariga oid soʻzlarning boʻgʻinlarini toping.

● Soʻzlarni boʻgʻinlarga boʻlib yozing.

SO‘Z

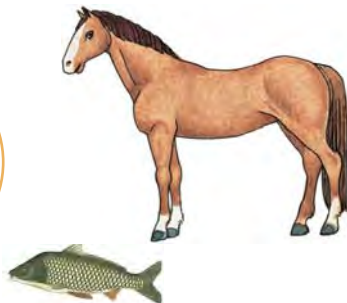
So‘zning ma‘nosi

81-mashq. Rasmdagi shaxs va jonivorlarning nomini ayting. Ularga so‘roq bering.

uchadi
suzadi
yuguradi
yozyapti

■ Shaxs va jonivorlarning harakatini bildirgan so‘zlarni o‘qing. Ularga so‘roq bering. So‘zlar nimasiga ko‘ra farqlanyapti?

82-mashq. Ajratilgan so‘zlar qanday ma‘no bildirayotganini ayting.

Sariq gul, **shirin** olma, **aqli** qiz, **beshta** nok.

So‘zlar **shaxs**, **narsa**, **harakat**, **belgi**, **miqdor** ma‘nolarini bildiradi.

83-mashq. O'qing. So'zlarning qanday ma'no bildirayotganini ayting.

Qizil, ko'za, o'n, soch, Gulsara, kuldi, katta, yetti, bodom, ochildi, shirin, besh, uxladi, ishchi, Durdona.

■ So'zlarni so'roqlar yordamida guruhlab yozing.

Kim?	Nima?	Nima qildi?	Qanday?	Necha?

 84-mashq. So'zlarga so'roq bering. Ularning qanday ma'no bildirayotganini ayting.

Muyassar, baland, shifokor, aqlli, oy, o'qidi, so'zladi.

■ So'zlarni so'roqlar asosida guruhlab yozing.

Kim?	Nima?	Qanday?	Nima qildi?

85-mashq. Juft holda berilgan soʻzlarning maʼnosini izohlang.

Kul — koʻl, qol — qoʻl, qoʻy — toʻy, bil — bol.

■ Soʻzlarni soʻroqlar asosida guruhlab yozing. Soʻz maʼnosini oʻzgartirayotgan tovushni ayting.

86-mashq. Rasmni kuzating. Bolalarga ism qoʻying.

Savollarga rasm asosida javob bering:

1. Qaysi fasl boshlandi?
2. Kimlar sayrga chiqdi?
3. Bolalar qirda nima qildilar?

■ Javobingizni yozing.

87-mashq. Soʻzlarni oʻqing.

Muallim, kutubxonachi, quruvchilar, mehmonlar, shoir, qoʻshnilar.

● Avval **kim?**, keyin **kimlar?** soʻroqlariga javob boʻlgan soʻzlarni yozing.

88-mashq. Koʻchiring.

Bahor keldi. Dehqon dala ishlarini boshladi.

● **Kim?** soʻrogʻiga javob boʻlgan soʻzlarning tagiga toʻgʻri chiziq va **nima qildi?** soʻrogʻiga javob boʻlgan soʻzlarning tagiga ikki chiziq chizing.

89-mashq. Soʻroqlarga mos soʻzni qoʻyib, gaplarni koʻchiring.

(Nima?) tindi. Chumoli (nima qildi?). (Qanday?) qushlar navosi boshlandi.

Foydalanish uchun soʻzlar: **yomgʻir**, **oʻrmaladi**, **sayroqi**.

■ Tuzgan gaplaringizdagi har bir soʻz nimani bildiriyapti?

90-mashq. Soʻroqlarga mos soʻzni qoʻyib yozing.

Quyosh (nima qildi?). (Kim?) bogʻga bordi. U bogʻda (qanday?) daraxt oʻtqazdi.

Foydalanish uchun soʻzlar: **chiqdi**, **bogʻbon**, **mevali**.

Shaxs va narsaning nomini bildirgan soʻzlar

91-mashq. Sheʼrni ifodali oʻqing.

Ulugʻ Temur bobomiz
Sevgan, sigʻingan Vatan!
Bobur Mirzo doimo
Qoʻmsab sogʻingan Vatan!

Rauf Tolib

■ Koʻchiring. **Kim?** soʻrogʻiga javob boʻlgan soʻzlarning tagiga toʻgʻri chiziq chizing.

92-mashq. Soʻzlarni oʻqing, ular-
ga soʻroq bering.

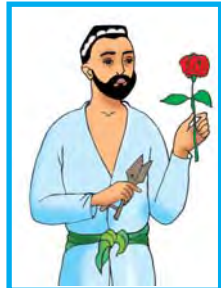
Qush, gul, sabzavot, sabzi, turna,
qaldirgʻoch, binafsha, chuchmoma,
piyoz.

■ **Qush, gul, sabzavot** nomlarini
aniqlang va guruhlab yozing.

Shaxsning nomini bildirgan soʻz-
lar **kim?**, narsaning nomini bildir-
gan soʻzlar **nima?** soʻrogʻiga javob
boʻladi.

93-mashq. Rasmdagi shaxslar-
ning kasbini ayting va yozing.
Ularga soʻroq bering.

94-mashq. Nima? va nimalar?, kim? va kimlar? so'roqlariga javob bo'lgan so'zlarni topib yozing.

Qumri xola doshqozonda sumalak pishirdi. Odil, Nargiza Qumri xolaga yordamlashdi. Qumri xola bolalarga ertaklar va qo'shiqlar aytib berdi. Bolalar ko'p narsalarni bilib olishdi.

Shaxslarni bildirgan so'zlar kimlar?, narsalarni bildirgan so'zlar nimalar? so'roqlariga javob bo'ladi.

95-mashq. O'qing. Avval kim?, so'ng nima?, nimalar? so'roqlariga javob bo'lgan so'zlarni ko'chiring.

Amir Temur bobomiz bog'lar yaratgan. Bog'larning ichiga saroy, hovuz, favvoralar qurdirgan. U yerlarga mevali daraxtlar, gullar ektirgan.

Bog'da tovus va ohular sayr qilib yurgan.

Xurshid Davrondan

96-mashq. O‘qing. So‘zlarni so‘roqlariga ko‘ra guruhlab ko‘chiring.

Hovli, o‘yinchoqlar, Halima, daraxt, mehmon, gilam, zinapoya, ayvon, ustunlar, mezbonlar, Mukambar, chavandoz, tennis, o‘quvchilar.

■ Qaysi so‘zlarning yozilishini bilib oldingiz?

Kishilar ismi va familiyasining bosh harf bilan yozilishi

97-mashq. So‘zlarning yozilishini taqqoslang. So‘zlar nima uchun kichik va bosh harf bilan yozilgan?

bobo	Nurmat	Husanov
buvi	Sharofat	Majidova
ota	Hikmat	Ne‘matov
ona	Xosiyat	Nurmatova
aka	Ne‘mat	Hikmatov
singil	Dilafro‘z	Yo‘ldosheva

■ Oila a‘zolaringizning ismi va familiyasini yozing.

Kishilarning ismi va familiyasi bosh harf bilan yoziladi.

98-mashq. Ismlarga familiya qo‘shib, matnni o‘qing. Mazmunini hikoya qiling.

Opa-singillar

Nilufar, Xurshida va Xolida _____ opa-singillar. Ularning onasi Saodat _____ mohir chevar. Qizlar ham onalaridan bichish-tikishni o‘rganishgan.

🟡 Ismlarning imlosini yodda tuting.

🏠 **99-mashq.** Rasmni kuzating. Bolalarga ism qo‘ying.

Savollarga javob yozing:

1. Kim kutubxonaga bordi?
2. Kutubxonada kimlar bor edi?
3. Kim Ma'murga kitob berdi?

■ Yozgan gaplaringizdagi shaxs va narsa nomini bildirgan so'zlarning tagiga chizing.

100-mashq. O'qituvchi va o'quvchilarga ism va familiya qo'ying.

Savollarga javob yozing:

1. Kim o'quvchilarni o'qityapti?
2. Kimlar o'qituvchining gapini tinglayapti?

■ Yozgan gaplaringizdagi ism va familiyani bildirgan soʻzlarning tagiga chizing.

101-mashq. Ifodali oʻqing. Sheʼr kimlar haqida ekanini ayting.

Isib ketyapman

Davron dedi Omonga:

— Ketyapmiz qay tomonga?

— Janubga, — dedi Omon.

— Sen buni bilding qandoq?

— Axir, yoʻl yurgan sari

Isib ketyapman, oʻrtoq!

Rauf Tolib

■ Bolalar ismi nima uchun bosh harf bilan yozilgan?

102-mashq. Oʻqing. Tez aytishni oʻrganing.

1. Gʻulom sholgʻom shoʻrvani ichib sogʻlom boʻldi.

2. Toʻlqin topishmoqni toʻgʻri topdi.

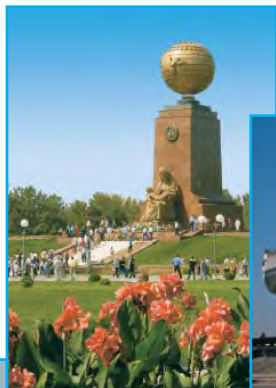
■ Ko‘chiring. Bolalar ismini bildirgan so‘zlarning tagiga bitta to‘g‘ri chiziq chizing. Ularga so‘roq bering.

Joylarga atab qo‘yilgan nomlarning bosh harf bilan yozilishi

103-mashq. Rasmni kuzating. Unda qaysi shahar tasvirlanganini ayting.

Toshkent — O‘zbekistonning poytaxti. Toshkentning yerosti shahar-

chasi metro deyiladi. Metroning **Chilonzor, O‘zbekiston, Yunusobod** yo‘nalishlarida poyezdlar qatnaydi.

Toshkentda **Fransiya, Germaniya, Rossiya, Koreya, Yaponiya** kabi ko‘plab xorijiy davlatlarning elchixonalari joylashgan.

🟡 Joy nomlari qanday harf bilan yozilgan? Nima uchun?

104-mashq. O‘qing. So‘roqlar yordamida joy nomlari va kishi ismlarini aniqlang.

Ko‘hna Urganch Xorazm davlatining poytaxti edi. Uni Chingizxon qo‘shinlari vayron etdi. Jaloliddin Manguberdi Vatan ozodligi uchun kurashdi.

🟡 Ko‘chiring. Joy nomlari va kishi ismlarining tagiga chizing. Matndan nimalarni bilib oldingiz?

● Siz **vayron etdi** deganda nimani tushunasiz?

Joylarga atab qo'yilgan nomlar bosh harf bilan yoziladi.

105-mashq. O'qing. Matnda kimning yoshligi bayon qilingan?

Mening bolalik yillarim Farg'ona vodiysining Yaypan, Buvayda, Yulg'unzor, Oqqo'rg'on degan qishloqlarida o'tgan. O'tmish hayotimdan esimda qolganlarini «O'tmishdan ertaklar» asarimda yozdim.

Abdulla Qahhordan

● Joy nomlarini ko'chiring. Ular nima uchun bosh harf bilan yozilgan? Ularga so'roq bering.

106-mashq. Matnni o‘qing. Joy nomlarini ko‘chiring.

Qarshi

Qarshi — qadimiy va navqiron shahar. Qarshi shahridan temiryo‘l o‘tadi. Temiryo‘l Qarshini Toshkent, Farg‘ona, Samarqand, Buxoro, Ter-miz shaharlari bilan bog‘laydi.

■ Joy nomlarining imlosini tushuntiring. Ularga so‘roq bering. Ketma-ket kelgan undoshlarning tagiga chizing.

■ **Navqiron** so‘zining ma’nosini bilasizmi?

107-mashq. O‘zingiz bilgan shahar, qishloq, ko‘cha nomlarini yozing.

Namuna:

Shaharlar: **Toshkent**, _____, _____, _____, ...

Qishloqlar: **Yakkatol**, _____, _____, _____, ...

Ko‘chalar: **Qatortol**, _____, _____, _____, ...

108-mashq. Ko‘chiring. Joy nomlarining tagiga chizing.

Buxoro

Buxoro — qadimiy va navqiron shahar. Shaharda Labihovuz, Ko‘kaldosh kabi yodgorliklar bor. Sayohatchilar Shohrud arig‘i bo‘yida sayr qiladilar.

B. Saidomonovdan

Hayvonlarga atab qo‘yilgan nomlarning bosh harf bilan yozilishi

109-mashq. Har bir hayvon nomini unga atab qo‘yilgan nom bilan yozing.

mushuk
it
ot
sigir

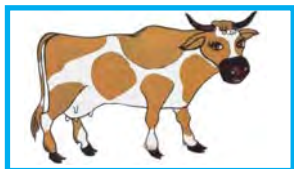
Olapar, Qoplon
Boychibor
Qashqa, Govmish
Popuk, Momiq

Yozganlaringizni tekshiring. Hayvon nomlari nima uchun bosh harf bilan yozilgan?

110-mashq. Birinchi ustunga hayvon nomlarini, ikkinchi ustunga ularga atab qo'yilgan nomlarni yozing.

Baroq
To'rtko'z
Qorabayir
Targ'il

Ikkinchi ustundagi so'zlarni nima uchun bosh harf bilan yozdingiz?

Hayvonlarga atab qo'yilgan nomlar bosh harf bilan yoziladi.

111-mashq. Berilgan so'zlardan bir-biriga mosini tanlab gaplar tuzing va yozing. Gaplarni bosh harf bilan boshlang.

Olapar
Mosh
Boychibor

kishnaydi
vovullaydi
miyovlaydi

■ Hayvonlarga atab qo'yilgan nomlarning tagiga chizing.

112-mashq. Rasmdagi narsalarning nomini ayting va yozing.

■ Bu so'zlar qaysi so'roqqa javob bo'ladi?

113-mashq. Kishilarning ismini va joy nomlarini guruhlab yozing.

Ko'hna Turon farzandlari

Men Shiroqman,
Vatan uchun jon fido qilgan.

Men — To'maris,
Vatan uchun dilbandidan kechgan.

Men — Najmiddin Kubro,
Xorazm elini og'ir paytda
Tashlab ketmagan.

■ **Dilbandi** so'zining ma'nosini bilasizmi?

Savollarga og'zaki javob bering:

1. So'zlar nimalarga nom bo'ladi?
2. Kishilarning ismi va familiyasi qaysi so'roqqa javob bo'ladi?
3. **Nima?** so'rog'i qaysi so'zlarga beriladi?
4. Hayvonlarga atab qo'yilgan nomlar qanday harf bilan yoziladi?

114-mashq. Chiziqlar o'rniga joy nomlarini qo'yib, gaplarni ko'chiring.

Men _____ ko'chasida yashayman. O'rtog'im _____ ko'chasida yashaydi. Bizning _____ nomli mahallamiz juda obod.

Shaxs va narsaning harakatini bildirgan soʻzlar

115-mashq. Nuqtalar oʻrniga **kim?** soʻrogʻiga javob boʻlgan soʻz qoʻyib yozing.

... oʻqitadi, ... oʻqiydi, ... davolaydi, ... oʻynaydi.

■ Harakatni bildirgan soʻzlarning tagiga ikki toʻgʻri chiziq chizing.

Namuna: Qizcha oʻynaydi.

116-mashq. Bolalar nima qilayotganini bir soʻz bilan ayting. Shu soʻzlarga soʻroq bering.

■ Bolalarga ism qo‘yib, harakatni bildirgan so‘zlar bilan yozing.

Shaxs va narsaning harakatini bildirgan so‘zlar **nima qildi?**, **nima qilyapti?**, **nima qiladi?** so‘roqlariga javob bo‘ladi.

117-mashq. O‘qing. **Nima qildi?**, **nima qilyapti?**, **nima qiladi?** so‘roqlariga javob bo‘lgan so‘zlarni topib, guruhlab yozing.

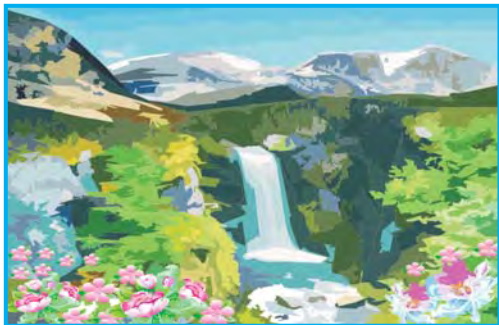
Olma, anor, qochdi, qizil, qo‘ndi, ishlaydi, uzyapti, behi, chiqyapti, deraza, kelyapti, oladi, qoladi, chiqdi.

■ Qaysi so‘zlarning imlosini bilib oldingiz?

118-mashq. She‘rda qaysi fasl tasvirlangan?

Tog‘da nega
Eridi qor?

Nega loyqa
Oqar anhor?
Nega gullar
Kuldi takror?
Chunki yana
Keldi _____.

■ Chiziq o‘rniga fasl nomini qo‘ying.
Harakatni bildirgan so‘zlarni toping.

119-mashq. She‘rni o‘qing. So‘-
roqlar yordamida harakatni bildirgan
so‘zlarni toping.

Yaproqlar

Zumrad, yashil
yaproqlar
Shovullaydi
bog‘larda.
Soyasiga
chorlaydi
Kun qizigan
chog‘larda.

Bizlar uchun
chang yutib,
Tozalaydi havoni.
Ko‘zimizga
yashnatib
Ko‘rsatadi
dunyoni.

Qambar Ota

- **Yaproqlar, chorlaydi** soʻzlarini qaysi soʻzlar bilan almashtirish mumkin?
- **Chang yutib** deganda nimani tushunasiz?

120-mashq. Berilgan soʻzlardan foydalanib, savollarga javob yozing. Harakatni bildirgan soʻzlar tagiga ikki toʻgʻri chiziq chizing.

Namuna: **Bola** kuladi, yuradi, oʻynaydi.

Kim kuladi, yuradi, oʻynaydi?

Nima oqadi, qaynaydi, soviydi?

Nima sayraydi, uchadi?

Nima teriladi, yigiriladi?

Nima yuguradi, chopadi, kishnaydi?

Foydalanish uchun soʻzlar: **bola**, **qaldirgʻoch**, **suv**, **ot**, **paxta**.

121-mashq. Oʻqing. Harakatni bildirgan soʻzlarni soʻroqlar yordamida toping.

Bahor keldi. Bogʻlarda gullar ochildi. Ariqlarda suvlar shildirab oqdi.

Jamalak sochli Zumrad bog'ga kirdi.
U olxo'ridan dovuchcha so'radi.

Olxo'ri dedi: «Tez kunlarda pi-
shaman, yerga tap-tap tushaman.
O'shanda kel, qizaloq...»

Mirmuhsindan

■ Harakatni bildirgan so'zlarning ta-
giga ikki to'g'ri chiziq chizing.

122-mashq. Narsaning harakatini
bildirgan so'zlarni o'qing.

g'aramlaydi

o'radi

yanchadi

yig'adi

■ Kombayn bajaradigan ishlarni tar-
tib bilan ayting.

123-mashq. Soʻzlarni oʻqing. Ular nimani bildiradi?

Toʻquvchi, kapalak, baliq, suv.

■ Shaxs va narsa nomlariga mos harakatni bildirgan soʻz topib yozing.

124-mashq. Oʻqing. Harakatni bildirgan soʻzlarni topib koʻchiring.

Men Javohir bilan dalaga bordim. Shudring tushgan oʻtloqda rosa aylandik. Ikkalamiz bir xalta yalpiz, jagʻjagʻ, ismaloq terdik.

■ Yalpiz, ismaloq, jagʻjagʻ kabi dorivor koʻkatlarning foydasini bilasizmi?

Savollarga ogʻzaki javob bering:

1. Shaxs va narsaning harakatini bildirgan soʻzlar qaysi soʻroqlarga javob boʻladi?
2. Shaxs va narsaning harakatini bildirgan soʻzlar tagiga nechta chiziq chiziladi?

125-mashq. Quyida berilgan savollarga javob yozing.

1. Hozir siz qaysi kitobni o'qiyapsiz?
2. Siz biror to'garakka boryapsizmi?

■ Shaxs va narsaning harakatini bildirgan so'zlarni topib, tagiga ikki chiziq chizing.

Shaxs va narsaning belgisini bildirgan so'zlar

 126-mashq. O'qing. Ajratib ko'rsatilgan so'zlarga so'roq bering.

Oq gulim, oppoq gulim,
Ushlab ko'rsam yumshoq gulim.

■ Ko'chiring. **Qanday?**, **qanaqa?** so'roqlariga javob bo'lgan so'zlarning tagiga to'lqinli chiziq chizing.

Namuna: Oq gulim, ...

Shaxs va narsaning belgisini bildirgan so'zlar **qanday?**, **qanaqa?** so'roqlariga javob bo'ladi.

127-mashq. Matnni o‘qing. **Qanday?**, **qanaqa?** so‘roqlariga javob bo‘lgan so‘zlarni toping.

Qishlog‘imizda gilos, olma bog‘lari bor. Bahorda mevali daraxtlar oq, pushti rangda gullaydi. Yozda va kuzda shirin va mazali mevalar pishadi. Biz mevalarni terishda bog‘bonga yordam beramiz.

■ So‘roqlar o‘rniga mos so‘zni qo‘yib yozing.

Qanday? bog‘, **qanday?** daraxtlar, **qanaqa?** rang, **qanday?** mevalar.

128-mashq. Chiziqlar o‘rniga belgini bildirgan so‘zlarni qo‘yib, gaplarni o‘qing.

Polizda _____ qovunlar pishdi.

Men _____ ertak o‘qidim.

Bozordan _____ olma sotib oldik.

129-mashq. Belgini bildirgan soʻzlarga mos shaxs yoki narsaning nomini bildirgan soʻzlar topib, namunadagidek yozing.

Chiroyli, odobli, shirinsoʻz, mahmudona, aqlli, goʻzal.

Namuna: **Chiroyli shahar**, ...

■ Maʼnodosh soʻzlarni topib ayting.

130-mashq. Oʻqing. Soʻzlarga soʻroq bering.

Koʻk, dumaloq, oq, shirin, sershox, nordon, achchiq, pakana, sariq, yashil, uzunchoq, chuchuk, mazali, qizil, qiyshiq, bemaza.

■ Soʻzlarni maʼnosiga koʻra guruhlarga ajratib yozing.

Rang bildiruvchi soʻzlar	Maza bildiruvchi soʻzlar	Shakl bildiruvchi soʻzlar

131-mashq. Chiziqlar o'rniga berilgan so'zlardan mosini qo'yib, gap tuzing va yozing.

1. _____ bola elga manzur.
2. _____ gap bilan ilon inidan chiqadi.
3. _____ so'zni so'zlama.
4. Yolg'onchining _____ gapi ham yolg'on.

Foydalanish uchun so'zlar: **yaxshi, yolg'on, rost, odobli.**

■ **Qanday?** so'rog'iga javob bo'lgan so'zlarning tagiga to'lqinli chiziq chizing.

132-mashq. Topishmoqning javobini toping. Uni topishda sizga qaysi so'zlar yordam berdi?

1. O'zi shirin, tukligina,
Mazasi ham totligina.
2. Oq sandig'im ochildi,
Olamga zar sochildi.

● Ko‘chiring. **Qanday?**, **qanaqa?** so‘roqlariga javob bo‘lgan so‘zlarning tagiga to‘lqinli chiziq chizing. **Totli** so‘ziga ma‘nodosh so‘z toping.

133-mashq. Rasmni kuzating. Bolalarga ism qo‘ying.

Savollarga javob yozing:

1. Bolalar nima qilyapti?
2. Bog‘da qanday gullar ochilgan?
3. Gullarga qanday kapalaklar qo‘nyapti?

● Belgini bildirgan so‘zlarning tagiga chizing.

134-mashq. Har bir ustunchadagi soʻzlardan gap tuzib yozing.

issiq	koʻm-koʻk	qoqigullar
boshlandi	koʻkardi	sariq
kunlar	maysalar	ochildi

■ **Qanday?, qanaqa?** soʻroqlariga javob boʻlgan soʻzlarning tagiga toʻlqinli chiziq chizing. Ular nimalarning belgisini bildiriyapti?

135-mashq. Oʻqing. Gapdagi soʻzlarni maʼnolariga koʻra tahlil qiling.

Saida chiroyli gullar terdi.

Komil qiziq hikoya oʻqidi.

Namuna: **Saida** – kim? shaxs maʼnosi; **gullar** – nimalar? narsa maʼnosi; **terdi** – nima qildi? harakat maʼnosi.

Savollarga ogʻzaki javob bering:

1. Shaxs va narsaning belgisini bildirgan soʻzlar qaysi soʻroqlarga javob boʻladi?

2. Rang, maza, shakl bildirgan soʻzlarga misollar keltiring.

136-mashq. Belgini bildirgan soʻzlarni rasmdagi shaxs va narsa nomlari bilan yozing.

Odobli

Shirin

Chiroyli

Shaxs va narsaning miqdorini va tartibini bildirgan soʻzlar

137-mashq. Raqamlarni oʻqing. Ularning har biriga soʻroq bering.

1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10

■ Beshta raqamni nom bildirgan soʻzlar bilan yozing.

Namuna: **Bitta olma**, ...

🎵 **138-mashq.** Sheʼrdagi **necha?** soʻrogʻiga javob boʻladigan soʻzlarni toping.

Laylaklar

Moʻjaz hovuz,
Qoʻsh olmurut,
Bir juft chinor.
Uch tup yashil
Baqaterak
Adl turar.

Ikki laylak
Xashak tashir,
Bir daraxtni
Makon etdi,
Ark qildi.

Tursunboy Adashboyev

● Ko‘chiring. Miqdorni bildirgan so‘zlarning tagiga to‘lqinli chiziq chizing.

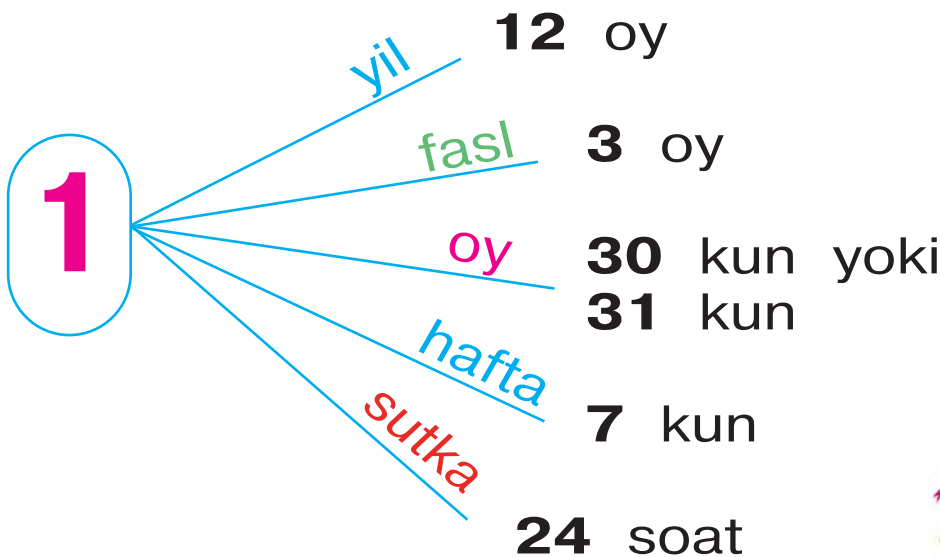
● **Adl**, **ark** so‘zlarining ma‘nosini bilasizmi?

Shaxs va narsaning miqdorini bildirgan so‘zlar **necha?** yoki **nechta?** so‘rog‘iga javob bo‘ladi.

139-mashq. Raqamlarni so‘zlar bilan o‘qing va namunadagidek yozing.

Namuna: **Bir yil — o‘n ikki oy, ...**

140-mashq. Namunaga qarab o'qishni o'rganing.

Namuna: **1-sinf — birinchi sinf, ...**

1-sinf, 7-ko'cha, 5-qator, 3-uy, 2-farzand.

■ Raqamlarni so'z bilan yozing. Qaysi raqamlarning nomida qo'sh undosh yoziladi?

■ O'ylang. Chiziqcha o'rniga qaysi qo'shimcha yozildi?

Shaxs va narsaning tartibini bildirgan so'zlar **nechanchi?** so'rog'iga javob bo'ladi.

141-mashq. Raqamlarni narsa yoki shaxs nomini bildirgan so'zlar bilan namunadagidek yozing.

Namuna: **O'n beshinchi qator, ...**

2-, 14-, 7-, 8-, 19-.

142-mashq. **Nechta? nechanchi?** soʻroqlari oʻrniga miqdor, tartibni bildirgan soʻzlarni qoʻyib oʻqing.

Nechta? eshik, **nechanchi?** sinf, **nechta?** deraza, **nechanchi?** qator, **nechta?** oʻquvchi.

Namuna: **Bitta eshik,** ...

Savol va topshiriqlar:

1. Shaxs va narsaning miqdorini bildirgan soʻzlarning soʻrogʻini ayting.
2. Shaxs va narsalarning tartibini bildirgan soʻzlarning soʻrogʻini ayting.
3. Miqdorni bildirgan yonma-yon kelgan bir xil undoshli soʻzlarni yozing?

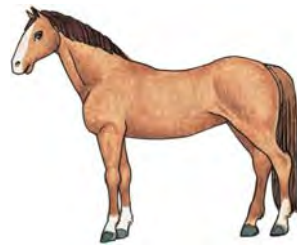
143-mashq. Oʻqing. Topishmoqning javobini toping.

1. Besh juft oshna
Doim ishga tashna.

2. To‘rtta uning oyog‘i,
Temir mixli tuyog‘i.
Manzilga yetishtirar,
Toshdan qattiq tuyog‘i.

■ **Necha?**, **nechta?**, **qanday?** so‘roqlariga javob bo‘lgan so‘zlarni topib yozing.

144-mashq. O‘qing. Matnning nima haqida ekanini ayting.

Qadimda odamlar baland osmonda uchishni orzu qilganlar. Afsonaviy uchar gilamlar haqida ertaklar to‘qishgan. Ularning orzulari haqiqatga aylandi. Ixcham va qulay samolyotlar

yaratildi. Hozir O'zbekistondan jahonning ko'plab mamlakatlari ga samolyotlar qatnamoqda.

■ Shaxs, narsa, belgi va harakatni bildirgan so'zlarni toping.

■ So'zlarning imlosini yodda tuting.

145-mashq. O'qing. She'rning dastlabki to'rt misrasini ko'chiring.

O'rmonda

Chak-chak tomib sumalak,
Ko'zlarini yoshlaydi.

Ariqchalar chuldirab,
Qo'shig'ini boshlaydi.

Jonivorlar uqtirar

Mudroq ayiqpolvonga:

— Ajablanma, maymoqvoy,
Bahor keldi o'rmonga!

Hamza Imonberdiyev

■ Narsaning harakatini bildirgan so'zlarning tagiga chizing.

146-mashq. Ko‘chiring. Raqamlarni so‘z bilan yozing.

1. 2 yaproq 1 tanda,
Yozda kezar chamanda.

2. Quyon emas, uzun quloq,
Ot emas, 4 ta tuyoq.

■ **Necha?** yoki **nechta?** so‘roqlariga javob bo‘ladigan so‘zlarning tagiga to‘lqinli chiziq chizing.

Namuna: Ikki yaproq, ...

147-mashq. So‘roqlar o‘rniga mos so‘z qo‘yib, gaplarni o‘qing.

1. **Kimlar?** quyon boqdi.
2. Quyonlar **nechta?** bo‘ldi.
3. Bolalarga **qanday?** quyonlar yoqdi.

■ Gaplar nimalardan tuzilgan?

148-mashq. Ko‘chiring. She‘r ni-
ma haqida ekanini ayting.

Vatanim — **quyosh**,
Boshimni **silar**.
U menga **ko‘z-qosh**,
Iqbolim **tilar**...

Obid Rasul

■ Ajratib ko‘rsatilgan so‘zlarga so‘-
roq bering. Ular nimani bildiriyapti?

149-mashq. Ko‘chiring. Hara-
katni bildirgan so‘zlarning tagiga
chizing.

Chiniqish

Erta tongda turaman,
Hovlida yuguraman.
Mashq qilib: bir, **ikki**, uch...
Chiniqaman **to‘plab** kuch.

Sobir Jabbor

■ Ajratib ko‘rsatilgan so‘zlarning im-
losini yodda tuting.

Og‘zaki nutq va yozma nutq

150-mashq. Ustoz va shogirdga ism qo‘yib, rasm mazmunini hikoya qiling.

■ Siz tuzgan hikoya nima deyiladi? Nutqingiz nimalardan tuzildi?

151-mashq. Matnni o‘qing.

Anvar rassom bo‘lishni istaydi. U ko‘m-ko‘k dala, beg‘ubor osmon rasmini chizdi. Rasm o‘rtoqlariga yoqdi.

■ Ko‘chiring. Anvar haqida nimalarni bilib oldingiz? Siz qanday nutq o‘qidingiz? Hikoya nimalardan tuzilgan?

152-mashq. O‘qing. Hikoya nimalardan tuzilgan?

Ziyofat

Bahorda Orifjon yetti yoshga to‘ldi. U Furqat, Farhod, Nilufarni uyiga taklif qildi. Orifjonning onasi bolalarni shirinliklar bilan mehmon qildi.

■ Ko‘chiring. Shirinliklarga nimalar kirishini ayting.

153-mashq. Rasm asosida savollarga javob bering.

«Mehmon-mehmon» o‘yini

1. Mehmon kelganda qanday kutib olinadi?

2. Mehmonning qo‘liga suv qanday quyiladi?

3. Mehmonga sochiq qanday tutiladi?

154-mashq. O‘qing. Siz qanday nutq o‘qiganingizni ayting.

Zarif va Zafar

Zarif shaharda yashaydi. U qishloqdagi xolasining uyiga bordi. Zarif u yerda Zafar akasiga yordamlashdi.

🟡 Ko‘chiring. **Yordamlashdi** so‘ziga ma‘nodosh so‘zlar toping.

 155-mashq. O‘qing. Siz qanday nutq o‘qiganingizni ayting.

Afrika jirafasi tez yuguradi. U katta qadam tashlaydi. Yugurganda uning har bir odimi to‘rt-besh metr keladi.

🟡 Ko‘chiring. Matndan **qadam** so‘ziga ma‘nodosh so‘zni toping.

Gap

 156-mashq. O‘qing. Har bir gapning oxirida ovozingizni pasaytir.

Biz hayvonot bog‘iga bordik. Bog‘ keng maydonni egallabdi. Hayvonot bog‘ida dengiz akvariumi ham bor ekan.

 Ko‘chiring. Nechta gap yozdingiz? Har bir gap qanday harf bilan boshlangan? **Dengiz akvariumi** deganda nimani tushundingiz?

Gap so‘zlardan tuziladi. Gapning birinchi so‘zi bosh harf bilan yoziladi.

157-mashq. O‘qing.

Quddus Muhammadiy

Quddus Muhammadiy — bolalarning sevimli shoiri. Bolalar shoirning «Tabiat alifbesi» kitobini sevib o‘qiy-

dilar. Bu kitob ona tabiatni va joni-
vorlarni sevishga o'rgatadi.

🟡 Ko'chiring. Nechta gap yozdingiz?
Gaplar sonini qanday aniqladingiz?

158-mashq. O'qing. Matn nech-
ta gapdan iboratligini aniqlang.

Shohimardon

Shohimardon — Farg'ona vodiysi-
ning chiroyli joylaridan biri. U yerda
oromgohlar ko'p.

Shohimardon yaqinidagi **baland**
cho'qqilarda alpinistlar mashq
o'tkazishadi.

🟡 Ko'chiring. Ajratilgan so'zlarning
imlosini yodda tuting.

159-mashq. Hikoya kim haqida
yozilgan? Unda nechta gap bor?

Farhod bobosi bilan dala **hovliga** bordi. Bobosi **daraxtlarni**, toklarni **parvarish** qildi. Farhod bobosining ishlariga yordamlashdi.

■ Ko‘chiring. Ajratilgan so‘zlarning imlosini yodda tuting.

160-mashq. O‘qing. Ertak nechta gapdan tuzilganini ayting.

Qadim zamonda bir kampir bilan chol yashagan ekan. Ular ovchilik bilan kun ko‘rishar ekan.

Chol tuzoq qo‘yibdi. Tuzoqqa katta laylak tushibdi. Shu payt laylak odamday so‘zlay boshlabdi...

(Ertakdan)

■ Birinchi va to‘rtinchi gaplar kim va nima haqida aytilgan? Ertakni davom ettiring.

161-mashq. Chiziqlar o‘rniga tushirib qoldirilgan so‘zlarni qo‘yib, matnni ko‘chiring. Gaplar oxiriga tegishli tinish belgisini qo‘ying.

Yordamchi qiz

Mening _____ yaxshi pazanda
Onam jizzali _____ yopadi Onam
_____ taomlar pishiradi Onam tay-
yorlagan lag‘mon, manti, norin
menga ____ Men doim onamga ____

Foydalanish uchun so‘zlar: **onam,**
nonlar, **mazali,** **yoqadi,** **yordamla-**
shaman.

162-mashq. Ko‘chiring. She‘r-
dagi har bir gapning oxiriga qaysi
tinish belgilari qo‘yilgan? Nima
uchun?

Yurak kerak

— Yomg‘ir quysa, osmonga
Nima kerak?

- Chelak kerak.
- Qor yog'sa-chi, osmonga Nima kerak?
- Elak kerak.
- Yomg'ir, qordan qo'rqqanga Nima kerak?
- Yurak kerak!

Po'lat Mo'min

■ So'roq belgili gaplar qanday mazmun bildiriyapti?

Xabar mazmunidagi gapning oxiriga nuqta (.) qo'yiladi.

So'roq mazmunidagi gapning oxiriga so'roq belgisi (?) qo'yiladi.

His-hayajon mazmunidagi gapning oxiriga undov belgisi (!) qo'yiladi.

163-mashq. O'qing. Nima uchun ayrim gaplar oxiriga so'roq belgisi qo'yilgan?

Tog'dan so'rashdi:

- Sendan qudratli narsa bormi?
- Bor, Inson bilan Mehnat.

— Sen-chi, sen nima deysan, ona Yer?

— Men Inson va **Mehnat** bilan tirikman.

— Ha, azim **Togʻ**, ona **Zaminning** hukmdori **Inson** va Mehnatdir.

(Ertakdan)

■ Nega ajratib koʻrsatilgan soʻzlar bosh harf bilan yozilgan?

■ Sizningcha, dunyoda kim qudratli?

164-mashq. Har bir gapni tugallangan ohang bilan oʻqing. Hikoya nechta gapdan tuzilgan?

Hovlimizda bir tup gilos bor Gilosimiz pishdi U pishishi bilan hovlimiz qushlarga toʻldi Mening qushlarga havasim keldi Men ham oʻrtoqlarimni gilosxoʻrlikka taklif qildim

■ Gaplar oxiriga tegishli tinish belgisini qoʻyib koʻchiring.

165-mashq. Qo‘zichog‘im so‘zini harakatni bildirgan so‘zlar bilan ko‘chiring.

Sezgir cho‘pon

Qo‘zichog‘im ma‘raydi,
Menga zimdan qaraydi.
Bu qarashning ma‘nosi —
O‘t bilan suv so‘raydi.

Anvar Obidjon

■ Gaplarning oxiriga nima uchun nuqta qo‘yilgan?

166-mashq. O‘qing. Ertakka sarlavha qo‘ying.

Chumoli bug‘doyni iniga olib keta-yotgan edi. Chumchuq pirillab uning yoniga tushdi va dedi:

— Chumoli, bug‘doyni menga ber.

Chumoli dedi:

— Qanoting bor, ko‘zing bor.

O‘zing topib ye.

Aziz Abdurazzoqdan

■ Birinchi va oxirgi gaplarda nima haqida soʻz boryapti?

167-mashq. Oʻqing. Topishmoq sheʼrning javobini toping.

Topishmoq sheʼr

Boʻy-bastimga qara, boq,
Qiziqqon olovman naq.
Shu sababdan doimo
Hamrohim hayajon, zavq.

Anvar Obidjon

■ Koʻchiring. Topishmoq sheʼrga yana qanday sarlavha qoʻyish mumkin?

168-mashq. Tinish belgilarining qoʻyilishiga eʼtibor berib, suhbatni oʻqing.

Bir kuni Raʼno buvisi bilan suhbatlashdi.

— Boychechak qayerda oʻsadi?

— Huv oʻsha qir-adirlarda oʻsadi.

Tepalik etagida boychechak uxlab yotibdi.

— U qachon uygʻonadi?

— ...Bahor kelganda eng birinchi boʻlib boychechak uygʻonadi!

Aziz Abdurazzoqdan

■ Gaplarning oxiriga nima uchun nuqta, soʻroq yoki undov belgisi qoʻyilgan?

■ Raʼnoning buvisi aytgan gaplarni koʻchiring.

169-mashq. Oxiriga soʻroq va undov belgisi qoʻyilgan gaplarni koʻchiring. Gaplar oxiriga tinish belgilarning qoʻyilish sababini tushuntiring.

Qasos

(Hazil sheʼr)

Qalaysan, babaq xoʻroz?
Qoʻlga tushding,
Qanday soz!
Uyqum buzib har safar,

Qichqirarding har sahar.
Quvsam, tutqich bermasding,
Hech gapimga kirmasding.
Berolmaysan endi pand,
Seni yeyman, xo‘rozqand!

Anvar Obidjon

170-mashq. «O‘qish kitobi»dagi «Olma» hikoyasidan so‘roq gaplarni topib ko‘chiring.

171-mashq. Gaplar oxiriga nima uchun so‘roq belgisi qo‘yilgan?

1. Siz ona tili darsida nimalarni o‘rgandingiz?
2. Ona tilidan uyga qanday vazifa berildi?
3. Uy vazifasini o‘zingiz bajarasizmi?

Savollarga javob bering va yozing.

172-mashq. O'qing. Topishmoqning javobini ayting. Topishmoq nechta gapdan tuzilganini aniqlang.

Maydoni tekis, oppoq,
Urug'i qora munchoq.
Qo'l bilan ekiladi,
Ko'z bilan teriladi.

■ Ko'chiring. **Qanday?** so'rog'iga javob bo'ladigan so'zlarning tagiga chizing.

173-mashq. Ohang yordamida gaplarning chegarasini aniqlang.

Men Saidjon bilan qishloqqa bordim qishloq shahardan salqin ekan quyosh issig'ini daraxtlar sezdirmaydi biz anhorda cho'mildik

■ Gaplarning oxiriga tegishli tinish belgisini qo'yib ko'chiring.

174-mashq. O‘qing. Tengdoshi-
ngiz kim haqida hikoya qilib berdi?

Mening bobomni bilasizmi? Mening bobom — cho‘pon. Bobomning qirda qo‘ylari ko‘p. Bobom doim otda yuradi. Bobom uloqda hech kimni oldiga tushirmaydi.

Hakim Nazirdan

■ Ko‘chiring. Nima uchun gaplar oxiriga so‘roq belgisi va nuqta qo‘yilgan?

175-mashq. Ibn Sino bilan otasi-
ning gapini topib ko‘chiring.

Ibn Sino

Bir kuni otasi Ibn Sinodan so‘rab-
di:

— Bolam, katta bo‘lganingizda kim bo‘lasiz?

Ibn Sino shunday javob beribdi:

— Men tabib bo‘laman. Sizni, onamni, hamma odamlarni davolay-
man.

«Asotir va rivoyatlar»dan

■ Ko‘chirgan gaplaringiz oxiriga qanday tinish belgilari qo‘yilgan? Nima uchun?

176-mashq. «Mening orzum» mavzusida to‘rtta gap tuzib yozing.

177-mashq. Har bir qatordagi so‘zlardan gap tuzing va yozing.

Yashil, ko‘kardi, o‘tlar
Daraxtlar, yozdi, barg
ochildi, Qizil, gullar
sayradi, Bulbullar, sho‘x

■ Gaplarning oxiriga qanday tinish belgisi qo‘ydingiz? Nima uchun?

178-mashq. O‘qing. Matn nechta gapdan tuzilganini ayting. Gaplar oxiriga nima uchun so‘roq belgisi yoki nuqta qo‘yilgan?

Maktub tashuvchi kabutar haqida eshitganmisiz?

Ular bir yurtidan ikkinchi yurtga xat tashiydi.

■ Ko‘chiring. **Maktub** va **xat** so‘zlari qanday ma‘noni bildiradi?

179-mashq. O‘qing. Matn nechta gapdan tuzilgan?

— Yo‘ldosh bobo, nega bo‘rini hamma yomon deydi? Uning hech yaxshi ishi yo‘qmi?

— Bir kuni cho‘l-u biyobonda qolib ketib, suv qidira boshladik. Uzoqda bir jonivor yer kovlayotganini ko‘rdik. U bo‘ri ekan. Biz bo‘rining sahroda suv bor joyni bilishiga guvoh bo‘ldik.

Zamira Ibrohimovadan

■ Gaplarning oxiriga nima uchun so‘roq yoki nuqta qo‘yilgan?

Savollarga og‘zaki javob bering:

1. Nutq deganda nimani tushunasiz?
2. Nutq nimalardan tuziladi?
3. Gapning birinchi so‘zi qanday harf bilan yoziladi?

4. Gaplarning oxiriga qaysi tinish belgilari qo'yiladi? Nima uchun?

180-mashq. She'rni o'qing.
She'r nima haqidaligini ayting.

Yaxshi so'z

Uchrashib qoldi
Burgut va kaptar.
Biri-biridan
Hol-ahvol so'rar:

- Nima gap tog'da?
- Tinchlik tog'larda!
- Nima gap bog'da?
- Tinchlik bog'larda!

Dil ravshan tortib,
Chaqnar edi ko'z.
Hammaga yoqar
Tinchlik degan so'z.

Habib Rahmat

■ Ikkinchi to'rtlikni ko'chiring. Gaplar oxiriga qaysi tinish belgilari qo'yilgan? Nima uchun?

181-mashq. She'ning dastlabki ikki misrasini ko'chiring. Unlilar tagiga bitta, undoshlar tagiga ikkita chiziq chizing.

Orzu

Biz Vatanning yulduzi,
Ertasi — umid ko'zi,
Xizmat qilmoq baxt o'zi.
Tilimizda shu orzu,
Dilimizda shu orzu.

Habib Rahmat

182-mashq. O'qing. So'zlarni bo'g'inlarga bo'ling.

Ilmning cheki yo'q. Qancha ko'p o'qisangiz, bilimingiz shuncha oshadi. Odam ilm bilan yuksaklikka ko'tariladi.

183-mashq. Nuqtalar o'rniga **x** va **h** harflaridan mosini qo'yib, so'zlarni bo'g'inlarga bo'lib yozing.

.ovli, .alq, .olva, .ikoya, .arf,
.irmon, me.mon, xonta.ta, me.ribon.

🔴 Yozganlaringizni lugʻatdan tekshiring.

184-mashq. Topishmoqning javobini toping. Ajratilgan soʻzlarga soʻroq bering. Ular nimani bildiriyapti?

Oyogʻi yoʻq-ku, lekin
Pastga qarab **chopadi**.
Bogʻ-rogʻlar-u sahrolar
Undan hayot topadi.
Agar chiqmasa **quyosh**,
Xafa boʻlib **toʻkar yosh**.

185-mashq. Oʻqing.

Bolalar bilan hayvonot bogʻiga bordik. U yerda choʻl va sahrolarda, togʻ va oʻrmonlarda yashaydigan hayvonlarni koʻrdik.

🔴 Ikkinchi gapni koʻchiring. Shaxs, narsa va harakatni bildirgan soʻzlarning tagiga tegishli chiziqlar chizing.

186-mashq. O'qing.

Non

Kishilar qadim zamonlardan buyon nonni e'zozlaydilar. Uni oltinga, quyoshga qiyoslaydilar. Nonni tejaydilar. Non — hammamizning rizq-ro'zimiz.

■ **Kimlar?, nima?, nimalar?, nima qiladilar?** so'roqlariga javob bo'lgan so'zlarni toping.

187-mashq. O'qing.

Tulki

Tulki hidni tez sezadi. U qishda sichqon ovlaydi.

Tulki bahorda yoki yozning boshida bolalaydi. Bolalari to'rt oylik bo'lganda mustaqil bo'ladi.

■ **Nima qiladi?** so'rog'iga javob bo'lgan so'zlarni ko'chiring.

188-mashq. O‘qing. Gaplarning oxiriga qaysi tinish belgisi qo‘yilgan? Nima uchun?

- Kecha-kunduz necha soat, Qani, ayt-chi, Adolat?
- Topdim-topdim, bilib oldim, U yigirma to‘rt soat.

Obid Rasul

189-mashq. O‘qing. Matndan nimalarni bilib oldingiz?

— Quchoq-quchoq **lola** teribsizlar. Tog‘ga chiqdinglarmi?

— Ha, tog‘ etagida **sariq, qizil** lolalarni **terdik**.

— Ilgari **lolalar** bog‘larda, dalalarda ko‘p bo‘lardi. **Odamlar** uzib bitirishdi. Sizlar uzgan lolalar ham kelgusi yil unib chiqmaydi. Uzaversangiz, tog‘dagi lolalar ham **tugaydi**.

O‘tkir Hoshimovdan

■ Matnda nechta gap bor? Ajratib ko'rsatilgan so'zlarga so'roq bering. Ular qanday ma'no bildiriyapti?

190-mashq. She'rni ifodali o'qing.

Birinchi iyun

— Bilag'on deb atashar
Do'stlaring seni, Suyun.
Top-chi, qanday kun o'zi,
Deylik, birinchi iyun?

— O'sha kuni ta'tilga
Chiqishadi bolalar.
Farzandlarin hordiqqa
Jo'natadi onalar.

— Aytganlaring-ku to'g'ri,
Bilib ol yana shuni:
Birinchi iyun, jo'ra,
Yozning tug'ilgan kuni.

Abdurahmon Akbar

Lugʻat

A

Abbos
anjir
ayiq

B

baho
bahra
barg
barmoq
bodom
bogʻbon
buzoq

D

davlat
davo
daʻvo
duradgor
doʻlana

E

echki

G

gulbeor
Gulsara

H

hammom
harf
havo
hikoya
hisob
hissa
holva
hovli
hoʻkiz

J

jahon
jayron

K

karam
karnaygul
kartoshka
kitob

koptok
kuchuk

L

lavlagi

M

mard
mehmon
mehribon
mix
musaffo
mushuk

N

navo
na'matak

O

odob
oftob
olmurut
olxo'ri
ozod
oshpaz

P

paxta
piyola
piyoz
pishloq
pichoq

Q

qahraton
qarmoq
qayiq
qaymoq
qishloq
qovoq
qozon
quloq
qo'qongul
qo'zichoq

R

rubob

S

sabzi
sakkiz
saraton
sarimsoq

sigir
sovuq
supurgi
so‘qmoq

T

talaffuz
tarvuz
taxta
tovoq
tovuq
tovus
toychoq
tog‘olcha
tub
turp
tuxum
tuz
to‘qqiz
to‘rt

U

ukki
uzum

X

xalq

xaroba
xirmon
xola
xona
xontaxta

Y

yaxmalak
yong‘oq

Z

zanjir
zardoli
Zaynab

Sh

shaftoli
shifokor
sholg‘om
shotut

Ch

chinnigul
choynak
cho‘mich

MUNDARIJA

Ona tilim.....	3
----------------	---

Tovushlar va harflar

Tovush va harf.....	4
Unli tovushlar va harflar.....	8
Undosh tovushlar va harflar.....	15
Harflar birikmasi.....	21
Tutuq (') belgisi.....	30
Alifbo.....	32
Bo'g'in.....	35
So'zlarni bo'g'inlab ko'chirish.....	39

So'z

So'zning ma'nosi.....	45
Shaxs va narsaning nomini bildirgan so'zlar.....	49
Kishilar ismi va familiyasining bosh harf bilan yozilishi.....	52
Joylarga atab qo'yilgan nomlarning bosh harf bilan yozilishi.....	56
Hayvonlarga atab qo'yilgan nomlarning bosh harf bilan yozilishi.....	60
Shaxs va narsaning harakatini bildirgan so'zlar...	64
Shaxs va narsaning belgisini bildirgan so'zlar.....	70
Shaxs va narsaning miqdorini va tartibini bildirgan so'zlar.....	76

Nutq. Gap

Og'zaki nutq va yozma nutq.....	85
Gap.....	88
O'quv yili oxiridagi takrorlash.....	103
Lug'at.....	108

Ona tili: 1-sinf uchun darslik /Muall. T. G'afforova, E. Shodmonov, X. G'ulomova. — T.: «Sharq», 2017. — 112 b.

ISBN 978-9943-26-618-6 I. 1, 2. Muallifdosh.

UO'K 811.512.133 (075.2)

KBK 81.2.O'z-922

O'quv nashri

TAL'AT G'AFFOROVA, ERGASH SHODMONOV, XOLIDA G'ULOMOVA

ONA TILI

**Umumiy o'rta ta'lim maktablarining
1-sinfi uchun darslik**

O'n uchinchi nashr

«Sharq» nashriyot-matbaa
aksiyadorlik kompaniyasi
Bosh tahririyati
Toshkent – 2017

Muharrir *E. Bozorov*
Badiiy muharrir *F. Basharova*
Rassom *G. Shoabdurahimova*
Texnik muharrir *R. Boboxonova*
Sahifalovchi *L. Soy*
Musahhihlar: *M. Ziyamuhamedova, Sh. Xurramova*

Nashr litsenziyasi AI № 201, 28.08.2011

Bosishga ruxsat etildi ...2017. Bichimi 70x90 ¹/₁₆. «Pragmatic»
garnituras. Kegli 18 shponli. Ofset bosma. Shartli bosma tabog'i 8,19.
Nashriyot-hisob tabog'i 6,5. Adadi ... nusxa. Buyurtma № ...

**«Sharq» nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosmaxonasi,
100000, Toshkent shahri, «Buyuk Turon» ko'chasi, 41.**